

PEDAQOGİKA

UDC37.0

Orcid:0000-0002-1223-909X

**AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNIVERSİTETİNİN KİTABXANASINA
ƏSASLANAN ELEKTRON KİTABXANANIN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ**

***Doktorant Salamlı Sevinc Məmməd qızı, p.ü.f.d.Əhmədov Elçin Yüsif
Bakı Dövlət Universiteti***

Xülasə: Elektron kitabxanalar naviqasiya və axtarış vasitələri ilə təchiz olunmuş müxtəlif elektron sənədlərin sifariş mənbəsidir. Elektron kitabxanaların yaradılması Amerika Birləşmiş Ştatlarında 60-cı illərdə – "informasiya partlayışı" adlanan dövrdə başlamışdır. Elektron kitabxanaların inkişafına nəhəng təkan qlobal kompüter şəbəkələri dövrünün başlanğıcı ilə verildi.

İnternet, həqiqətən, bütün şəbəkə istifadəçiləri olan elektron kitabxanalara potensial istifadəçilər auditoriyasını ölçüyəgəlməz dərəcədə artırdı. Son illərdə Qərb ölkələrinin kitabxana fondlarını əks etdirən elektron kitabxanaların sayı milyonlarla ölçülür. Həm Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyası (LIBER), həm Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiya Federasiyası (IFLA), həm də kitabxana işi üzrə ixtisaslaşmış digər nüfuzlu təşkilatların hesabatlarında bir qayda olaraq, elektron kitabxanaların yaradılması sahəsində inkişaf göstəriciləri önə çəkilir, bu sahədəki uğurların ötən illərlə müqayisədə dəfələrlə çox olduğu vurğulanır.

Açar sözlər: elektron kitabxana, texnoloji integrasiya, intellektual idxal, ənənəvi kitabxanalar, hibrid kitabxanalar, inkişaf

Ключевые слова: электронная библиотека, технологическая интеграция, интеллектуальный импорт, традиционные библиотеки, гибридные библиотеки, разработка

Keywords: electronic library, technological integration, intelligent import, traditional libraries, hybrid libraries, development

Bu gün heç bir tələbə tədris ilini elektron kitabxana olmadan təsəvvür edə bilmir. Sözüün dar mənasında elektron kitabxana elektron kitabların və elmi məqalələrin sənəd saxlayıcısıdır, geniş mənada hər an bilikləri dəstəkləyə və inkişaf etdirə bilən bir məkandır. İnformasiya fəaliyyətində tətbiq imkanları baxımından şəbəkə elektron kitabxanaları məntiqi olaraq iki əsas kateqoriyaya bölünür:

1. pulsuz elektron mətn kolleksiyalar bazası
2. kommersiya tam mətn bazası.

"Universitet Kitabxanası onlayn" dünyada xüsusi maraq doğurur — bu, ali və orta təhsil müəssisələrinin, kütləvi kitabxanaların və korporativ istifadəçilərin bütün bilik sahələri üzrə tədris və elmi ədəbiyyatın ən məşhur materiallarına çıxışını təmin edən Elektron Kitabxanadır. Resursda: dərsliklər, dərs vəsaitləri, monoqrafiyalar, dövrü nəşrlər, arayış kitabları, lüğətlər, ensiklopediyalar, video və audio materiallar, sənət, qeyri - bədii ədəbiyyat, bədii ədəbiyyat üzrə illüstrasiyalı nəşrlər var. Nəşrlərin kataloqu sisteməlik olaraq yeni aktual ədəbiyyatla artırılır.

Elektron kitabxanaya keçid və onun bütün dünyada inkişafı bərabər şəkildə baş vermir, bu, hər bir ölkənin həm iqtisadi, həm də texnoloji tərəqqisi ilə əlaqədardır. İnkişaf etməkdə olan digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da dünyəvi elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən geniş şəkildə istifadə olunur. Qabaqcıl ölkələrdə meydana gələn belə nailiyyətlərin idxalı nəticəsində, "istehlakçı" ölkələr sonradan "istehsalçı" ölkələrə çevrilirlər.

DOI:10.30546/gdu.2023.180-184

Belə texnoloji integrasiya, intellektual idxal, milli elm seqmentdəki üstünlüklərin və çatışmazlıqların daha aydın görünməsinə təmin edir.

Ölkəmizdə kitabxanaçılıq sahəsi dövlətin diqqət və qayğısı ilə əhatə olunub. 20 aprel 2007-ci il tarixində Prezident cənab İlham Əliyev “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Sərəncam imzalayaraq 2008-2013-cü illərdə Azərbaycanda kitabxanaların inkişafı, o cümlədən elektron kataloqun yaradılması ilə bağlı müvafiq göstərişlərini verib və bunun nəticəsi kimi “Dövlət Proqramı”nın icrası başlanılıb [1]. Proqram çərçivəsində Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloqların və elektron kitabxanaların yaradılması, milli irsin rəqəmsallaşdırılaraq qlobal şəbəkədə təbliğ olunması, kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və s. önəmli məsələlər öz əksini tapıb.

Sevindirici hallardan biri yaxın xaricdəki ən böyük və inkişaf etmiş kitabxanalar arasında ilk yerləri məhz Azərbaycan Milli Kitabxanasının tutmasıdır.

Azərbaycanın əsas kitabxanası təkcə Qafqazda deyil, Avropa qitəsində də ən böyük milli kitabxanalardan biridir, eyni zamanda bütün dünyada ən nadir kitab anbarlarından biri kimi tanınır.

Milli Kitabxana ən vacib dövlət kitab saxlayıcı və milli mədəni sərvətlər xəzinəsidir. O, ardıcıl olaraq dövlət mədəni siyasətini həyata keçirir, Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya klassiklərinin incilərini, qədim kitablarını, qiymətli dövrü mətbuat əsərlərini, musiqi nəşrlərini gələcək nəsillər üçün qoruyub saxlayır [2].

Azərbaycanda müasir elektron kitabxanaların prototiplərinin ilkin adı “bibliografik-sənədli avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemi” olub. [3]. Bu gün Azərbaycanda Dövlət kitabxanaları ilə yanaşı, dünya arenasında müxtəlif universitetlərin kitabxanaları da rəqabət aparır.

Azərbaycanın inkişaf etmiş universitet kitabxanalarından birində, 1977-ci ildən fəaliyyət göstərən AzMİU Kitabxanasında 514.285-dən çox elmi və bədii ədəbiyyat, eləcə də jurnal və abstrakt nüsxələri var. Tam rejimdə işləmək və dövrümüzün bütün çağırışlarına cavab vermək üçün universitet rəhbərliyi elektron kitabxananın işinə xüsusi əhəmiyyət verir və elektron kitabxananın proqram təminatına investisiya yatırır. Bu gün universitetdə müasirliyin tələblərinə cavab verən Koha proqram fəaliyyət göstərir

Koha açıq mənbə avtomatlaşdırılmış kitabxana məlumat sistemidir. Kitabxanaçılar və oxucular (istifadəçilər) üçün interfeys, axtarış, kitab dövriyyəsi oxucuların idarə edilməsi, daxili Z39. 50 istifadəçi ilə kataloqlaşdırma modulu, jurnal və ya qəzet üçün dövrü sistemdir [4].

Yuxarıda göstərilənlərdən gördüyümüz kimi AZMİU-nun kitabxanası Azərbaycanda inkişaf etmiş kitabxanalardan biridir. İstifadəçiləri müxtəlif formatlı sənədlərdən istifadə etməyə və yükləməyə təşviq edən ən son proqram təminatı ilə təchiz edilmişdir. Bu gün AZMİU-nun elektron kitabxanasının əsas üstünlüyü kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- XML dilindən istifadə edərək hazırlanmış veb sahifə
- Rəqəmsal Obyektlər, Java əsaslı media,
- Birdən çox fayl növü üçün dəstək: JPEG, TIFF, BMP, PPT, PNG, PDF, DOC, AVI və daha çox,
- Çox səhifəlik vizual dəstək,
- Axtarış bazasının dəstəyi,
- Sənədlərin indeksləşdirilməsi, media sənədlərinin birləşdirilməsi,
- Müəllif hüquqları problemləri ilə tanış olmaq və onlara nəzarət etmək,
- Üzvlük proseduru,
- Mənbələrdən və statistik hesabatlardan istifadə və monitoring.

DOI:10.30546/gdu.2023.180-184

Kitabxananın web sahifəsindən elmi əsərlərin və məqalələrin müxtəlif beynəlxalq məlumat bazalarında tapılması funksiyası da mövcuddur. Aşağıdakı kimi elmi bazalar haqqında məlumatları asanlıqla tapa bilərsiniz: **Elmi Elektron Kitabxana (PIHIQ), Scopus analitik sistemində mövcud olan jurnalların axtarışı, Scopus analitik sistemində məqalələrin və müəlliflərin mövcud olmasının axtarışı, Scopus bazasının faydalı materialları, Elsevier bazasında məqaləyə uyğun jurnalın seçilməsi, WEB of Science bazası.**

Bütün bu məlumatlar deməyə əsas verir ki, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanası özünün inkişafı və bütün beynəlxalq kitabxana standartlarına uyğunlaşdırılması üçün bütün tədbirləri görür.

Nəticə: Müşahidələrimiz belə deməyə imkan verir ki, son 10 ildə elektron kitabxanaları yaradılması kitabxanaçılıq sahəsində durmadan inkişaf edən yeganə prosesdir. Bu prosesin başlamasından ötən 50 illik dövr ərzində əldə olunan nəticələr kitabxanaşünaslıq tarixində özünəməxsus yer tutur. Belə ki, məhz elektron kataloqların yaradılması informasiyanın akseoloji, sosial mahiyyətinin üfqi (əhatəlilik mənasında) və şaquli (elmi-nəzəri dərinlik baxımından) genişlənməsinə səbəb olub.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, elektronlaşdırma prosesini həyata keçirmək üçün kitabxanaçılarımız əvvəlki illərdə müxtəlif təcrübələr əldə etsələr də, Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloqların yaradılması prosesi elmi-nəzəri cəhətdən, tarixi nöqteyi-nəzərdən yetərincə araşdırılmayıb. Elektron kataloqların və elektron kitabxanaların yaradılması ilə bağlı vahid elmi araşdırmaların, fundamental tədqiqatları yoxluğu, nəticə etibarilə ölkə kitabxanaları üzrə toplu elektron kataloqun, milli elektron bazasının, milli AKİS kommunikativ standartının hazırlanması, milli rəqəmsal kitabxanaların inkişafını əsaslı surətdə ləngidir. Başlıca məqsədimiz bu boşluğu doldurmaq, Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloqların yaradılması tarixini araşdırmaq, bu sahədəki cari vəziyyəti, kitabxanalarımızın hazırkı maddi-texniki durumunu öyrənmək, problemləri aşkarlamaq, elektron kataloqların inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmək, prosesin sürətlənməsi üçün zəruri olan yenilikləri təklif etməkdən ibarətdir.

Bunun üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilib:

- Müvafiq sahədə dünya təcrübəsini öyrənmək və paralellər aparmaq.
- Azərbaycan kitabxanalarında kommunikasiyaləşmə və kompüterləşmənin forma və səviyyəsini aşkara çıxarmaq;
- Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloqların yaradılması tarixini, mexanizmini, prinsip və metodlarını araşdırmaq, meydana gələn problem və nöqsanları müəyyənləşdirib aradan qaldırmaq;
- Ənənəvi kataloq sisteminin elektronlaşdırılmasının perspektivlərini müəyyənləşdirmək, prosesin elmi-nəzəri konsepsiyasını hazırlamaq;
- Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kataloqların və kitabxanaların hibridləşməsində elektron kataloq sisteminin rolunu müəyyənləşdirmək;
- AZMARC sisteminin yaradılması işini sürətləndirmək;
- Elektron kataloqların inkişafına nail olmaq üçün kitabxanalarda RFID (radiotezliklə identifikasiya) və mobil texnologiyaların tətbiqinin zəruriliyini əsaslandırmaq;
- Ölkə üzrə toplu elektron kataloqun yaradılması yollarını müəyyənləşdirmək, oxucuların rəqəmsal imkanlarını bərabərləşdirmək üçün təcrübi və nəzəri təklifləri irəli sürmək;
- Milli AKİS-in yaradılması üçün tövsiyələr vermək;

DOI:10.30546/gdu.2023.180-184

- Nitqin mətnə çevrilməsi sistemi ilə elektron kataloqun yaradılmasını təşkil etmək; - Mətnin nitqə çevrilməsi sistemi ilə kor və görmə qabiliyyəti zəif olan oxucuların elektron kataloq və elektron kitabxanaya əlverişliliyini təmin etmək.

Son illərdə Kitabxanaçılıq sahəsində ən mühüm nailiyyətlərdən biri Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloqların yaradılması tarixinin, müasir vəziyyətinin və inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsi üzrə elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlilinin aparılması, kitabxanaların müvafiq sahədə fəaliyyəti barədə ətraflı məlumatların toplanması və təhlili, nəticələrin müqayisəsi və ümumiləşdirilməsi, kitabxanalarımızda yaxın gələcəkdə tətbiq oluna biləcək texnologiyaların imkanlarının öyrənilməsi, kitabxanaların və kitabxanaçıların bu cür innovasiyaların tətbiqinə hazırlıq səviyyəsinin müəyyən edilməsi kimi dəyərləndirilə bilər. Bütün bu tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda kitabxana işi sürətlə inkişaf edir və yaxın gələcəkdə xarici proqram təminatından yerli inkişaf proqramlarına keçid mümkün olacaq.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 20 aprel, 2007.
2. Milli Kitabxana <http://www.preslib.az/ru/>.
3. Лахути.Д.Г. Автоматизированные документально-фактологические информационно-поисковые системы. Итоги науки и технологии. Серия информатика. 1988. стр 70-76
4. Koha <https://koha-community.org/>
5. Roes, H. (2001). Digital libraries and education: trends and opportunities. D-Lib Magazine, 7. Retrieved April 12, 2010, from. <http://www.dlib.org/dlib/july01/roes/07roes.html>.
6. Keralapura, M. (2009). Technology and customer expectation in academic libraries: A special reference to technical/management libraries in Karnataka. The International Information & Library Review, 41, 184-195.
7. Bancroft, A. F., Croft, V. F., Speth, R., & Phillips, D. M. (1998). A forward-looking library use survey: WSU libraries in the 21st century. Journal of Acad. Librarianship, 24(3), 216-224
8. Mehta D., Wang X. COVID-19 and digital library services - a case study of a university library // Digital Library Perspectives. - 2020. - Vol. 36. - № 4. - P. 351-363. - URL: <https://doi.org/10.1108/DLP-05-2020-0030>.
9. Kumbhar R. Academic library's responses to the emerging trends in higher education // DESIDOC Journal of Library & Information Technology. 2014. Vol. 34. - № 6. -P. 477-485. URL: https://www.researchgate.net/publication/268505220_Academic_Library's_Responses_to_the_Emerging_Trends_in_Higher_Education.
10. Raju J. Knowledge and skills for the digital era academic library // The Journal of Academic Librarianship. - 2014. - Vol. 40. - Iss. 2. - P. 163-170. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2014.02.007>.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ БИБЛИОТЕКИ НА БАЗЕ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА АРХИТЕКТУРЫ И СТРОИТЕЛЬСТВА

Саламлы Севиндж Мамедовна

Резюме

Электронные библиотеки-это упорядоченные коллекции разнородных электронных документов, оснащенные средствами навигации и поиска. Создание электронных библиотек началось в США в 60-е годы - в период так называемого

DOI:10.30546/gdu.2023.180-184

"информационного взрыва". Огромный толчок развитию электронных библиотек дало начало эры глобальных компьютерных сетей.

Интернет действительно неизмеримо увеличил аудиторию потенциальных посетителей электронных библиотек, которые являются пользователями всей сети. В последние годы количество библиотечных фондов западных стран исчисляется миллионами. Как Европейская ассоциация научных библиотек (LIBER), Международная федерация библиотечных ассоциаций (IFLA), так и другие авторитетные организации, специализирующиеся на библиотечном деле, в отчетах, как правило, выделяют показатели развития в области создания ЭБ, успехи в этой области в разы выше, чем в предыдущие годы.

**THE PROSPECTS IN THE DEVELOPMENT OF AN ELECTRONIC
LIBRARY BASED ON AZERBAIJAN UNIVERSITY OF ARCHITECTURE AND
CONSTRUCTION**

Salamlı Sevindj Mammad
Summary

Electronic libraries are ordered collections of heterogeneous electronic documents equipped with navigation and search tools. The creation of electronic libraries began in the USA in the 60s - during the so-called "information explosion". A huge impetus to the development of electronic libraries was given by the beginning of the era of global computer networks.

The Internet has really immeasurably increased the audience of potential visitors to electronic libraries, who are users of the entire network. In recent years, the number of library collections in Western countries has numbered in the millions. Both the European Association of Scientific Libraries (LIBER), the International Federation of Library Associations (IFLA), and other reputable organizations specializing in librarianship, as a rule, highlight development indicators in the field of EB creation, success in this area is several times higher than in previous years.

Rəyçi: dosent Əhmədov Elçin

Daxil olma tarixi 19 iyun 2023-cü il tarixli iclasın 23 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 20 iyun 2023-cü il